

## Pean en Parrega.

---

† Ic, Sywert to Eppaen, hlye ende bykenne met dessen eppena breff, hw dat ic, Ydzee bror | Dowazen, hab woercapit Wtkama hael gud, 8 pondamata wtseyt, deer Serd haet upta | Eem; dit vors. gud hab ic, Sewert, voercapit steed ende land, gud ende kwaed haegh ende legh, in | theerp ende in felda, alsoe alst ta da statthem heert; dit voers. land haet Ydzee my, Seewert, | fut ende ael bytaleynt deen ersta phengh ende meldista mey da lesta, alsoe dat ic, Sewert, ner | myn kynden, ner frenden, ner nemen van mynner weghena, betht schellet ner moghen | nennerhanda sprechk habba up Ydzee, ner up syn kynden, neer up dit voers. land, in | ryocht, ner butta ryocht, fry van alla handem to hoden, deer hy ney da ryocht | schieldich is to dwaen. In een werheyt desse brewis soe hab ic, Sewert to Eppaen vors., beden Syпка Tyepkama dit breff woer my tae bysylgen, hwant ic seellym nen sygel bruken been. Ende ic, Sypk vors., hab dit breff bysyglet om Seewertdis bedde wella. In da jeer Ons Heren M CCCC L up Maya dey.

Bovenstaande oorkonde, waarvan de opsteller zijne ongeoeffendheid toonde in spelling, stijl en schrift, berust in het Rijksarchief te Leeuwarden en zal, naar het zich laat aanzien, thuis behooren onder de stukken van het klooster Aalsum, dat eertijds nabij Oude Schouw was gelegen. Ook in enkele andere, nog terecht te brengen, oorkonden komt deze Idse voor; hij verkrijgt dan andere deelen van Wtkamagoed, dat blijkt te liggen in Sorremorra.

Doch niet Idse, hoewel openbaarlijk zich noemende en roemende als zoon van een kloosterling, wekt onze belangstelling, maar Sywert, die tot tweemalen toe nader wordt aangeduid met zijn woonplaats Eppaen. Het is geen gewaagde gissing om in dit Eppaen te zien het gehucht Pean aan de Graft ten N. van Sorremorra. Wat zou nu de naam beteekenen?

Sywert zondert van de verkochte halve state uit een perceel „up ta Eem”. Een water de Eem is daar niet te vinden, doch wel de Sytebuurster Ee en de Peanster Ee, samen vormende de Wijde Ee, het bij den Grouwster zoo geliefde spelebaarwater, ja, voor hem een voorproefje van het Paradijs; „up ta Eem” is dan „up” met den datief pluralis: op de Eeën.

Op den oever nabij de plek, waar de beide Eeën in elkaar overgaan is dan een plaats of hoeve Uppa Eeën (uit: up da Eem) gelegen geweest; het groeide tot een naam — zooals Opperdoes uit op ter Does, — waarbij het accent bleef op de laatste lettergreep, die tot een tweeklank ae of ea samenvloede. Door dat zware accent is het toonlooze „up” verzwakt tot een voorslag ep en afgesleten tot den medeklinker p alleen.

Doch moest Eppaen dan niet luiden Eppaem? Zou het overblijfsel van den naamvalsuitgang van den datief pluralis m juist in de tot een naam verstijfde samenstelling niet langer zijn bewaard gebleven dan in het woord Ee? Ik veronderstel dat „up” ook den accusatief regeeren kon; een naam Eppae zou dan ook mogelijk zijn geweest, zooals „Fresa” naast het onder Hollandschen invloed gevormde „Fresen”. Intusschen moet ik deze moeielijkheid ter oplossing overlaten aan philologen.

Thans blijkt ons dat ook de etymologie van Parrega geen andere is. Buitenrust Hettema stelt in zijne „Friese plaatsnamen” de oude vormen van dien naam bijeen. Uppanerynghe (1315) Pangra (1398) Panrega (1399) Enpanraga voor Eppanrega (1400) Parega (1496). Het dorp is gelegen aan de vaart van Workum naar Bolsward, de Ee genaamd; ten Z.W. ligt Æmburen, waarin weer de datief pluralis zich openbaart, en Æminga, wel te onderscheiden van Eminga. Nog Zuidelijker vindt men de Hieslumer Ee en de voormalige Monike Ee; zooals men ziet komt de naam veel voor in deze streek en er zal in dit waterrijke district tusschen al die Eeën en nog vele meer misschien wel verbinding zijn geweest. Panrega en Eppanrega heeft dan eenzelfde oorsprong als Pean met een adjectivaal suffix en het woord ga = dorp; door den invloed van de volgende liquida is de ee-klank verdofst tot a. Parrega beteekent dus: het Op de Eeën'er dorp.

In Uppanerynghe vindt men bovendien het suffix -ing, dat volgens Förstemann (Die Deutschen Ortsnamen, Nordhausen 1863, 178) „zunächst nur die Verwandtschaft mit dem Begriffe des Stammwortes bezeichnet; ferner scheint mir, als sei es zuerst

zur Bildung von Adjectiven verwandt worden". Men zou dus kunnen verwachten \*Uppanyng-ga naast Uppanra-ga, wat de tau-tologische vorm Uppan-er-yng-(g)a heeft doen ontstaan, die verdwenen is.

### Cammingehunderi.

Vele doktoren zijn over dezen patient gegaan, Van den Berg, Dirks, Eekhoff, Verwijs, Van Blom, Buitenrust Hetteema, om alleen de Nederlanders te noemen, en het geval bleef problematisch en belangwekkend; als ik nogmaals met den even lastigen als be-daagden zieke aankom, is het, omdat ik in de gelegenheid was een nieuw symptoom te ontdekken.

De welbekende giftbrief van Lodewijk den Vrome aan Gerolf dd. Juli 839, waarin de „villa Cammingehunderi" wordt genoemd is het eerst door Falcke, Corpus traditionum Corbeiensium (Leipzig. 1752) afgedrukt en na hem o.a. door Erhard, Regesta Historiae Westfaliae (Münster 1867) no. 361 en aldaar Cod. Dipl. XIII en door Verwijs, De abdij van Corvei en de kerk te Leeuwarden (Leeuw. 1864), 62 no. 48. Ik neem het belangrijkste der oorkonde hier over.

„Hludovvicus . . . Imperator Augustus. Notum sit . . . quia ante annos aliquod concessimus cuidam fideli nostro, vocabulo Gerulfo, quasdam res proprietatis nostrae, quae sunt in ducatu Frisiae in-pago Vvestracha in villa Cammingehunderi et in aliis villis circumquaque se positis. Sed quia interventibus quibusdam turbinibus per ipsius Gerulfi negligentiam ab eius potestate et dominatione eaedem res abstractae, fisco regio sociatae sunt, tandem divinae misericordiae intuitu placuit nobis easdem res illi restituere et, quemadmodum pridem fuerat, in eius potestatem et dominationem transfundere. Quas ut certius firmitusque nostris futurisque temporibus possidere valeret, has auctoritatis nostrae litteras ei fieri iussimus per quas memoratas res cum his, quae ad eas iure et legaliter pertinent, deinceps iure proprietario valeat possidere".

De keizer beschenkt hierbij dus Gerolf opnieuw met de goederen, die hem indertijd waren toegewezen en ontnomen op grond van de „negligentia", eertijds door hem aan den dag gelegd. <sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Wat achter deze officieel-euphemistisch klinkende uiting van keizerlijke ontevredenheid zal schuilen, kunnen wij vermoeden uit de mededeeling van Prudentius, bisschop van Troyes, in de Annales Bertiniani (Pertz, Mon. Germ. I, 430 s.); hij verhaalt onder het jaar

Die goederen in de villa Cammingehunderi en andere „villae”, daaromheen gelegen, waren oorspronkelijk kroongood en Gerolf ontvangt ze nu in vollen eigendom terug.

Verder vermeldt Saracho, die van 1053—1071 abt was van Corvei, in een register van de goederen dier abdij de volgende inkomsten:

„In Camminga in pago Westracha et in Frisie ducatu Brio et Diggo habent CXX jugera . . .

In Hunderi in eodem pago Westracha Vader habet bivangum . . .”<sup>1)</sup>

De plaatsbepaling hier, „in Frisie ducatu”, zou dan overgenomen zijn uit den giftbrief van 839, want in Saracho's dagen was Friesland geen hertogdom meer<sup>2)</sup>; deze giftbrief, thans berustende in het Staatsarchiv te Munster en afkomstig van de abdij Corvei, was haar aangekomen, toen Gerolf zelf of een zijner opvolgers in den eigendom van de goederen in en bij Cammingehunderi geheel of gedeeltelijk het klooster daarmede begiftigde. Dat de keizer dit gedaan zoude hebben<sup>3)</sup> valt te betwijfelen, daar Gerolf het goed in eigendom verkreeg.

Deze eigendom wordt nu aangeduid als gelegen „in villa Cammingehunderi et in aliis villis circumquaque se positis”. Een villa was, in het Latijnsche land zoo goed als aan de uithoeken van het Romeinsche rijk, een landgoed; het kon eene aanmerkelijke oppervlakte beslaan; dat het kon worden tot een dorp of stad (de villa Groningen) of dat er meerdere dorpen op konden ontstaan en het zoo tot een streek werd, is duidelijk.

837, hoe op een „generalis conventus”, door den keizer te Nijmegen belegd, de houding werd besproken van de autoriteiten, aan wie de bewaking van de grenslanden tegen den Noorman was opgedragen; het bleek, dat zij deels onmachtig, deels onwillig waren geweest den vijand te keeren; de Friesche bevolking had hier en daar met den invaller gemeene zaak gemaakt en naar Moll, Kerkgeschiedenis I, 245 aanwijst, is uit het besluit der vergadering, om naast voortvarende ambtenaren tevens energieke abten naar het kustland te zenden, op te maken, dat de onwillige Friezen veelal ook terugvielen naar het oude heidendom.

Gerolf was dus zeker niet voortvarend genoeg geweest of zondebok voor fouten van anderen; van apostasie zal hij wel zijn vrij te pleiten.

1) O. a. Verwijs op. c. 66 no. 46.

2) Van den Bergh, Handboek der Middelnederlandsche geographie 294.

3) Dirks, Vrije Fries IV, 345.

Een der oudste landgoederen in Friesland was dan — zoo stel ik het mij voor — de villa Camminge; op een ander deel van het landgoed ontstond een tweede nederzetting Cammingehunderi genaamd. De „hund” is de oudste vorm van de afdeeling van honderd mannen, de centena. Men zal wel niet te sterk hebben vastgehouden aan het getal, het zal in het algemeen de groep zijn geweest, die op het oorlogspad en op „trek” bijeen bleef; de oorsprong zal wel te zoeken zijn in nomadische tijden toen er van grondbezit nog geen sprake was. Bij duurzamer vestiging ging het begrip „honderd mannen” over op de plek door die groep bewoond; het suffix -ari geeft nu aan de bewoners van een streek,<sup>1)</sup> de „hundari” zijn nu de bewoners van de „hund”, maar wat met „hund” geschiedde, overkwam ook „hundari”: het begrip ging over op de streek zelf en „hundari” verdrong „hund”. Zij het ook niet geheel, gelijk we zullen zien.

De „hundari”, de centena dus, is dan de oude territoriaalverdeling, het onderdeel van de mark, een buurtschap, die honderd hoeven omvatte, honderd gezinnen telde of honderd gewapenden bijeen kon brengen of die dit eenmaal had gedaan, in het algemeen, een district of gemeente.<sup>2)</sup> Cammingehunderi beteekent dus de centena, genoemd naar het landgoed Camminge, waarbinnen het gelegen was; het werd een zoo belangrijk deel der „villa”, dat het door het beheer van het kroondomein uit administratieve of andere overwegingen tot een afzonderlijk landgoed werd afgescheiden van de oude villa Camminge; in de dagen van Lodewijk den Vrome had het de oude villa in aanzien zoozeer overvleugeld, dat de keizer de jongere nederzetting het eerst noemde en onder de „ali(ae) vill(ae) circumquaque se posit(ae)” is zeker ook wel de villa Camminge begrepen, waarin in abt Saracho's tijd Brio en Diggo 120 morgen in pacht hadden van het klooster onder zijn beheer.<sup>3)</sup> Hunderi is dan een nieuwere

<sup>1)</sup> Förstemann, Die Deutschen Ortsnamen, 184.

<sup>2)</sup> Verg. Waitz Deutsche Verfassungsgeschichte 3e dr. I 212 ss. en Van Blom, Oud Friesland, Bijlage over de honderdschappen en Cammingahunderi, Vrije Fries XIX, 616 ss.

<sup>3)</sup> Volgens Van Blom op. c. 621 is het in verband met het twaalf-talig stelsel der Germanen hoogstwaarschijnlijk, dat de villa Cammingehunderi geheel hetzelfde is als het goed onder deze beide posten genoemd: de 120 morgen lands in Camminge met den daarbij behorenden „byfang” (de woningen en velden bij de onderhoorigen in ge-

naam voor Cammingehunderi: dé „hunderi”, dé gemeente, zooals dat in Friesland meer voorkomt (’t Veen voor Heerenveen, De Ryp voor Dronrijp). Dat het oorspronkelijk behoord had bij Camminge raakte in het vergeetboek.

De groote vraag is nu, waar de ligging van dit Camminge moet worden gezocht. Van den Bergh zoekt het in Kimsward en gist, zooals Förstemann, <sup>1)</sup> in Hundari Hennaard. Dirks meent het in Leeuwarden te kunnen aanwijzen; <sup>2)</sup> Verwijs waagt zich niet aan eenige plaatsbepaling; Van Blom vermoedt het bij Almenum; Buitenrust Hettema volgt Van den Bergh, wat Camminge betreft en meent „dat er verband bestaan zal tusschen den naam Hinde-lopen en Hundari”; niet alleen wat den naam betreft, want hij veronderstelt, dat de villa Cammingehunderi zich uitstreckte langs het Flie van Franekeradeel tot bij Staveren. <sup>3)</sup>

Als wel ieder ander heb ik altijd vermoed, dat deze Gerolf de vader zal zijn geweest van dien graaf Gerolf, die een halve eeuw later door koning Arnulf met vele goederen „inter Renum et Svithardeshaga” werd begiftigd <sup>4)</sup> en die het vischrecht bezat „in extrema parte Reni fluminis” <sup>5)</sup> en deze Gerolf was weer, zooals Gosses meer dan tevoren aannemelijk maakt, de voorzaat der Hollandsche graven. <sup>6)</sup>

Aan dien voorzaat ontleenden dezen het recht om zich namens den keizer ambtshalve te vertoonen te Franeker en daar op ongeregelde tijden de leiding van de rechtspraak op zich te nemen; <sup>7)</sup> daartoe was noodig, dat hij er met zijn gevolg gevoed kon worden en dit kon in die oude tijden, toen er zeer weinig geld en nog minder wegen ter beschikking waren, bezwaarlijk, tenzij hij

bruik). De gissing is scherpzinnig, doch indien deze beide bezittingen der abdij bijeen lagen zou Saracho Hunderi niet afzonderlijk hebben genoemd als gelegen in dezelfde gouw Westergo en het hoofdbezwaar is wel, dat „hunderi” niet beteekent „(de) honderd (morgen” bijv.) maar honderdschap, centena.

<sup>1)</sup> Altdeutsches Namenbuch II, 804.

<sup>2)</sup> Vrije Fries IV, 346 s.

<sup>3)</sup> Friesche plaatsnamen, 131, 134.

<sup>4)</sup> Van den Bergh, Oorkbk. van Holl. en Zeel. no. 21.

<sup>5)</sup> Muller, Oudste Cartularium v. h. Sticht, 41.

<sup>6)</sup> Gosses, De vorming van het graatschap Holland. 26. Ook in Nijhoffs Bijdr. 5e reeks II, 231

<sup>7)</sup> Van Mieris, Charterb. II, 605.

daar in de buurt weiden of in cultuur gebrachte landerijen had liggen. En dat de keizer in het „Antiquus districtus”,<sup>1)</sup> Franiglande,<sup>2)</sup> nabij de plek, waar hij in het keizergerecht door den graaf, den „frana” (gerechtsleider) bij uitnemendheid, werd vertegenwoordigd en waar de overlevering het godsoordeel tusschen keizer Karel en Radboud laat afspelen, kroondomein bezat, is m. i. ontwijfelbaar. Later, toen die vertegenwoordiging in Friesland niet of bijna niet meer uitvoerbaar bleek, verloor dit bezit voor Gerolf (of zijne nazaten) alle waarde en heeft hij aan zijne vrome aanvechtingen gemakkelijk kunnen tegemoet komen door het land daar geheel of gedeeltelijk af te staan aan de abdij Corvei. Het was dus niet te ver van Franeker, dat ik de villa Cammingehunderi nog eens hoopte te vinden. Thans vond ik een sterke bevestiging voor wat niet meer was dan een vermoeden.

In de verzameling oorkonden in het Rijksarchief te Leeuwarden, die zeer zeker afkomstig zijn uit kloosters, doch waarvan — met meer of minder kans op succes — nog moet worden nagegaan onder welk, bevindt zich een koopbrief d.d. 1472, „op sunte Johannes dei ante Portam Latynam” (6 Mei), waarbij Wattia Pybazoen van Britsaard aan Douwa Syaerda tien pondematen land verkoopt in „Kaemga gued to Wielsryp”. Eene nadere omschrijving van dit goed komt er niet bij voor, doch in dorso draagt het de aantekening uit denzelfden tijd: „Quittancie fan Watke Pybazen fan X pondameta to Kammyngha”.

Vrij zelden zal men in oude Friesche stukken eene bezitting, dat den naam draagt naar een geslacht, vermeld zien zonder de toevoeging „gued” of „hus”, maar dan is het in verband gebracht met een persoon, den bewoner dus van de genoemde state of sate.<sup>3)</sup> Doch het voorzetsel „to” trof ik nog nimmer in een dergelijk verband aan ter aanduiding van een perceel land; het doet vermoeden, dat in Wattia Pybazoen's tijd nog vagelijk het beseef leefde, dat „Kammyngha” eertijds meer was geweest dan een „gued” gelijk zoovele andere, maar een nederzetting of gehucht.<sup>4)</sup>

1) Winsemius, 195, 206.

2) Buitenrust Hetteema op. c., 233.

3) Bijv. „Wyba... ende Tyetkye, myn echte wif, nu ter tyt woenaechtich toe Roerda by Aelsim”, Chb. I, 646.

4) Het blijft de vraag of de „villa Camminge” in dien vroegen tijd zoo genoemd is naar een voorzaat van den oudsten tak der Cammingha's. Het omgekeerde kan ook — juist bij de Cammingha's kwam dit voor — we

Van het ontstaan of het verleden van Welsrijp weten wij niets. In den naam „Welseryp”, die reeds in 1370 voorkomt, <sup>1)</sup> naast het „Wielsriip” bovengenoemd is terstond te onderkennen het woord rijp = rand van hooger gelegen land langs een water of in een moerassige of lage streek; <sup>2)</sup> het eerste deel van het woord zou „wielsa” (uit „wigelsa”) kunnen zijn, dat in de Emsiger, Fivelgoër en Hunsingoër wetten voorkomt en Von Richthofen <sup>3)</sup> als „wijding”, Van Helten <sup>4)</sup> echter als „geestelijke, die eene wijding onderging” verklaart. Is deze naamsafleiding te aanvaarden, dan zou hier eene kerk hebben gestaan, waar jongeren tot priester plachten te worden gewijd; het zou pleiten voor den ouderdom van de heilige plek; op uithoven of goederen van een klooster — in dit geval Corvei — zullen ook wel het eerst in het platteland kerken of kapellen zijn gesticht.

En dat Welsrijp eertijds een belangrijker plaats was in den omtrek dan thans, zou men mogen opmaken uit de ligging tusschen twee buurten in, Westerend en Oosterend geheeten, eene weelde, die zich geen onbeduidend gehucht kan veroorloven.

Doch Hunderi? — Ik vermoed het in Huins. Het zal ontstaan zijn uit den vorm zonder het suffix -ari. <sup>5)</sup> Het eerst verschijnt de naam in het veld van onze waarneming in 1370 <sup>6)</sup> als Hyn-

het geval zijn. In het Beneficiaalboek vinden we bij Welsrijp nog een „Kemmingeguedt” vermeld; ook blijkt het, dat „jonfrouw Rints toe Cammingabuyer” dan (dus c. 1543) bij Bayum nog bezittingen heeft; zij is waarschijnlijk dezelfde als Rins Tietesdochter van Cammingha, die, overigens niet genoemd, voorkomt in het Stamb. onder Ockinga gener. 8. Zij is, evenals Wick van Cammingha, hare aangehuwde tante, te Dronrijp begraven en dus waarschijnlijk, als deze, uit den ouden tak der Cammingha's.

<sup>1)</sup> Kolmjon, Register no. 340. De naam Welgripma vermeldt de Haan Hetteema, Oud en Nieuw Friesland, 100, doch waar hij dien vorm aantrof, bleek mij niet.

<sup>2)</sup> Zie Verwijs en Verdam, Mnl. wb., i. v. reep 4 en Ten Doornkaat Koolman, Wörterbuch der Ostfri. Sprache i. v. ripe, rip.

<sup>3)</sup> Altfriesisches Wörterbuch (Göttingen 1840) i. v.

<sup>4)</sup> Zur Lexicologie der altostfriesischen (Verh. Kon. Ac. Letterk. Nieuwe R. IX) i. v.

<sup>5)</sup> De plaatsnamen in ons land met „bond” samengesteld — de bekendste is wel de Hondsbossche Zoewering — zijn gewis maar voor een deel af te leiden van hond = canis. <sup>6)</sup> Kolmjon l. c.



nynghe (over de beteekenis van het suffix-inga zie in vorig artikel). Naast dezen vorm met i-Umlaut uit \*Hunninge en \*Hundinge<sup>1)</sup> mogen wij een ook met Umlaut, \*Hüninge, aannemen, die in \*Hunense, Huins bleef leven.<sup>2)</sup> En als wij in het Beneficiaal-boek onder Baium, „Wraldskebaium”, dus tusschen de beide plaatsjes in — de afstand van Welsrijp tot Huins is vier K.M., wel heel wat bescheidener dan van Kimsverd tot Staveren — aantreffen een „stuck lands, hietende de Ees”, het Friesche woord voor esch, akkerland in gemeenschappelijk bezit, dan toont dit aan, dat de streek, waar ik Cammingehunderi meen te mogen vastleggen, al vroegtijdig in cultuur is geweest en tevens — dit terloops — dat de aanwezigheid van een esch in Friesland, in dit geval in het „antiquus districtus”, niet noodzakelijk wijst op een Saksische nederzetting ter plaatse, dat ook de esch wel in Friesland zal thuis behooren.

S. A. WALLER ZEPER.

---

<sup>1)</sup> Van Helten, Altostfri. Grammatik (Leeuw. 1890) § 30 7, d,

<sup>2)</sup> Verg. Harns naast Harlingen, Warns uit Wardlenze naast Wardlinge, Wons, uit Woldens, naast Woldinge (Wildinge). Het is derhalve een bij Friesche namen niet zeldzaam verschijnsel: door „Rückumlaut” ontstaat \*Woldingia, de gi wordt gepalataliseerd in de g van het Fransche „genou” en wordt daarna tot s.